

Podręczniki Prawnicze

Historia administracji i myśli administracyjnej

Czasy nowożytne
i współczesne (XVI–XX w.)

Tadeusz Maciejewski

C. H. Beck

PODRĘCZNIKI PRAWNICZE

Tadeusz Maciejewski • Historia administracji i myśli administracyjnej.
Czasy nowożytne i współczesne (XVI–XX w.)

W sprzedaży:

T. Maciejewski

HISTORIA POLSKIEJ MYŚLI ADMINISTRACYJNEJ DO 1918 R.

Podręczniki Prawnicze

T. Maciejewski

HISTORIA USTROJU I PRAWA SĄDOWEGO POLSKI, wyd. 4

Podręczniki Prawnicze

M. Żukowski

DZIEJE ADMINISTRACJI W POLSCE W XX WIEKU

Studia Prawnicze

W. Maciejko, M. Rojewski, A. Suławko-Karetko

**PRAWO ADMINISTRACYJNE. ZARYS WYKŁADU CZĘŚCI
SZCZEGÓLNEJ**

Skrypty Becka

B. Szmulik, S. Serafin, K. Miaskowska-Daszkiewicz

ZARYS PRAWA ADMINISTRACYJNEGO, wyd. 2

Skrypty Becka

www.ksiegarnia.beck.pl

[Kup książkę](#)

Historia administracji i myśli administracyjnej. Czasy nowożytne i współczesne (XVI–XX w.)

Tadeusz Maciejewski

WYDAWNICTWO C.H. BECK
WARSZAWA 2013

[Kup książkę](#)

Wydawca: Aneta Flisek

© Wydawnictwo C.H. Beck 2013

Wydawnictwo C.H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Marta Świerk
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-5319-7

ISBN e-book 978-83-255-5320-3

[Kup książkę](#)

Wstęp

J. Sondel, wyjaśniając w swym Słowniku łacińsko-polskim dla prawników i historyków termin „administracja” (*Administratio*, -oris), przedstawia kilka jego znaczeń: zarząd, sprawowanie urzędu, kierownictwo, posługa itd., zaś przez pojęcie administratora (*Administrator*, -oris) rozumie m.in. zarządzającego, kierownika itd. Oba pochodzą od czasownika służyć (*ministrare*).

Z reguły przyjmuje się, że administracja to zarząd sprawami publicznymi. Jest to pogląd ugruntowany zwłaszcza w Europie kontynentalnej. Rozumie się go negatywnie, jako działania państwa nienależące do władzy ustawodawczej i sądowniczej, bądź pozytywnie (funkcjonalnie), jako organizatorską państwa. Niektórzy jednak przyjmują oba te znaczenia.

Zakres przedmiotowy historii administracji jest dyskusyjny. Wyraża się bowiem w istnieniu aż trzech koncepcji. Pierwsza opisuje historię administracji na przestrzeni dziejów, począwszy od starożytności. Druga omawia ją od czasów wczesnonowożytnych. Natomiast trzecia liczy ją od połowy XIX w. Z kolei historia myśli administracyjnej dotyczy już wyłącznie ostatnich dwóch okresów. Oba przedmioty łączy więc chronologia obejmująca czasy nowożytne i współczesne, jakkolwiek nie należy zapominać o początkach administracji (starożytność i średniowiecze), które pojawiły się wcześniej niż myśl administracyjna. *Novum* w niniejszym podręczniku jest też to, że historii myśli administracyjnej poświęcono ok. 40% tekstu, co się dotychczas nie zdarzyło.

Stan ten decyduje w dużym stopniu o przyjętym w podręczniku kryterium rzeczowym. W rezultacie w sposób celowy założono omówienie w pierwszej kolejności historię administracji centralnej, następnie terytorialnej, później samorządowej, wreszcie sądownictwa administracyjnego, by na końcu zająć się rozwojem myśli administracyjnej, i to w dużym zakresie.

Wszystko to opisano w oparciu o kryterium porównawcze. Pozwoliło ono uporządkować bogactwo instytucji i doktryn, w jednolitej formie wyjaśniając wiele zjawisk w sposób ogólny, charakterystyczny dla większości państw europejskich oraz częściowo amerykańskich, bez przyjmowania sztywnych ram odnoszących się do poszczególnych państw, oczywiście poza Polską, którą potraktowano odrębnie w oddzielnych rozdziałach, co wydaje się być zrozumiałe.

Podręcznik przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów administracji zarówno stacjonarnych, jak i zaocznych, licencjackich i magisterskich. Wykład opiera się na literaturze przedmiotu i dotychczas wydanych podręcznikach. Ich ogólny wykaz został zamieszczony w spisie bibliografii podstawowej.

Jako autor życzę też przy okazji wszystkim Czytelnikom niniejszej książki przyjemnej lektury.

Prof. zw. dr hab. *Tadeusz Maciejewski*

Gdańsk, kwiecień 2013 r.

Spis treści

Wstęp	V
Podstawowa bibliografia	XVII
Rozdział I. Początki administracji	1
§ 1. Starożytność	1
I. Despotie wschodnie	1
1. Rys historyczny	1
2. Administracja centralna i terytorialna	1
II. <i>Polis</i> grecka	3
1. Rys historyczny	3
2. <i>Polis</i> arystokratyczna	3
3. <i>Polis</i> oligarchiczna	4
4. <i>Polis</i> demokratyczna (ateńska)	5
III. <i>Civitas</i> rzymska. Pryncypat. Dominat	7
1. Rys historyczny	7
2. Okres królewski (735–509 r. p.n.e.)	7
3. Republika (509–27 r. p.n.e.)	8
4. Pryncypat (27 r. p.n.e. – 284 r. n.e.)	12
5. Dominat (284–476 r.)	15
§ 2. Średniowiecze	17
I. Monarchia patrymonialna	17
1. Rys historyczny	17
2. Monarcha patrymonialny	19
3. Administracja centralna	20
4. Urzędnicy nadworni	20
5. Administracja terytorialna	22
5.1. Zarząd terytorialny	22
II. Monarchia stanowa	24
1. Rys historyczny	24
2. Konstrukcja Korony Królestwa	25
3. Władza królewska	26
4. Administracja centralna	28
5. Administracja terytorialna	30
6. Administracja miejska	32
Rozdział II. Administracja i myśl administracyjna czasów wczesnonowożytnych (XV/XVI–XVIII/XIX w.)	41
§ 3. Monarchie absolutyzmu renesansowego, klasycznego i oświeconego	41

I. Rys historyczny	41
II. Monarcha absolutny	43
III. Administracja centralna	45
1. Rady królewskie i inne organy kolegialne	45
2. Urzędnicy ministerialni	50
IV. Administracja terytorialna	53
V. Urzędnicy w monarchiach absolutyzmu oświeconego	57
VI. Podstawowe zasady funkcjonowania administracji w monarchiach absolutnych	59
§ 4. Republiki wczesnonowożytne	61
I. Rys historyczny	61
II. Głowa państwa (protektor, namiestnik)	62
III. Administracja centralna. Rady i inne urzędy	64
IV. Administracja terytorialna	66
§ 5. Ustrój mieszany. Monarchia <i>Jagiellonów</i> (1385–1572) i Obojga Narodów (1569–1795)	67
I. Rys historyczny. Unia polsko-litewska. Rozbiory	67
II. Monarcha	69
III. Administracja centralna. Administracja terytorialna (do 1764 r.)	71
IV. Reformy administracji z lat 1764–1768	72
V. Reformy administracji z lat 1773–1776	74
VI. Reformy Sejmu Wielkiego z lat 1788–1792	75
1. Monarcha	75
2. Administracja centralna	76
3. Administracja terytorialna	77
4. Administracja miejska a wieś	78
VII. Ustrój administracyjny po sejmie grodzieńskim (1793)	79
VIII. Administracja w okresie insurekcji kościuszkowskiej (1794)	79
§ 6. Myśl ekonomiczno-administracyjna	80
I. Myśl ekonomiczna	80
1. Merkantylnizm	80
2. Kameralizm	81
3. Fizjokratyzm	82
II. Myśl administracyjna	82
1. Powszechna myśl administracyjna	82
1.1. Wiek XVI	82
1.2. Wiek XVII	86
1.3. Wiek XVIII. Politycy	89
1.3.1. Francja	89
1.3.2. Niemcy	91
2. Polska myśl administracyjna	100
2.1. Wiek XVI	100
2.2. Wiek XVII	105
2.3. Wiek XVIII	109
2.3.1. Okres saski (1697–1763)	109
2.3.2. Okres stanisławowski (1764–1795)	113
2.4. Wpływy obce w okresie XVI w. – 1795 r.	121

Rozdział III. Administracja i myśl administracyjna czasów późnonowożytnych – XVIII/XIX w. – 1918 r. (oprócz ziem polskich)	130
§ 7. Administracja a konstytucjonalizm i liberalizm społeczno-gospodarczy	130
I. Zagadnienia ogólne	130
II. Liberalizm obywatelski	131
III. Kapitalizm liberalny. Ustawodawstwo socjalne	136
§ 8. Liberalno-demokratyczne monarchie konstytucyjne	138
I. Rys historyczny	138
II. Monarcha	140
1. Wielka Brytania	140
2. Francja	141
3. Pozostałe monarchie europejskie	143
III. Administracja centralna	147
1. Rząd. Gabinet. Rada	147
1.1. Wielka Brytania	147
1.2. Pozostałe monarchie europejskie	148
2. Ministrowie i ich odpowiedzialność	150
2.1. Wielka Brytania	150
2.2. Pozostałe monarchie europejskie	152
IV. Administracja terytorialna. Samorząd	155
1. Wielka Brytania	155
2. Francja rewolucyjna. Reformy Konstytuanty	156
3. Pozostałe monarchie europejskie	157
3.1. Model francuski	157
3.2. Model historyczny	159
V. Początki sądownictwa administracyjnego	161
§ 9. Wielkie monarchie absolutne i postabsolutne	162
I. Rys historyczny	162
II. Administracja centralna państw złożonych (konfederacji, federacji, unii realnych)	163
1. Stanowisko przewodniczącego	163
2. Centralne organy wykonawcze	164
III. Administracja państw unitarnych	165
1. Władza cesarsko-królewsko-sułtańska	165
2. Administracja centralna. Rady, ministrowie, pozostałe organy	166
3. Administracja terytorialna. Samorząd	167
3.1. Rosja	167
3.2. Austria i Węgry	168
3.3. Prusy	170
3.4. Turcja	171
4. Sądownictwo administracyjne	172
4.1. Prusy	172
4.2. Austria	173
4.3. Rosja	174
§ 10. Reżimy autorytarne	174
I. Rys historyczny	174
II. Władza konsula, cesarza, prezydenta	175
III. Administracja centralna	177

IV. Administracja terytorialna. Samorząd	178
1. Model francuski	178
2. Model latynoamerykański	179
V. Sądownictwo administracyjne	180
§ 11. Republiki	180
I. Rys historyczny	180
II. Kolegialna i jednoosobowa głowa państwa	181
1. Prezydent w USA	181
2. Komitety, Rady i prezydenci we Francji	182
3. Głowy państwa w pozostałych republikach	184
III. Administracja centralna (sekretarze, ministrowie, Rady)	185
1. Administracja federalna w USA. Sekretarze	185
2. Ministrowie we Francji	185
3. Ministrowie w pozostałych republikach	187
IV. Administracja terytorialna. Samorząd	188
1. Stany w USA	188
2. Kantony w Szwajcarii	189
3. Pozostałe republiki	190
V. Sądownictwo administracyjne	190
§ 12. Myśl administracyjna	191
I. Francja	191
II. Niemcy i Austria	195
III. Rosja	199
IV. Wielka Brytania i USA	200
V. Inne państwa	201
Rozdział IV. Administracja i myśl administracyjna na ziemiach polskich pod zaborami (1795–1918)	202
§ 13. Ziemie polskie w pierwszym okresie zaborów (do 1807 r.)	202
I. Rys historyczny	202
II. Zabór rosyjski	202
III. Zabór pruski	203
IV. Zabór austriacki	204
§ 14. Księstwo Warszawskie (1807–1815)	205
I. Rys historyczny	205
II. Monarcha	206
III. Rada Stanu	206
IV. Ministrowie i Rada Ministrów	207
V. Administracja terytorialna. Samorząd	208
VI. Sądownictwo administracyjne	209
§ 15. Napoleonickie Wolne Miasto Gdańsk (1807–1814)	210
I. Rys historyczny	210
II. Urząd gubernatora i podległe mu agendy	210
III. Administracja centralna	210
IV. Administracja terytorialna	211
§ 16. Wolne Miasto Kraków (1815–1846)	212
I. Rys historyczny	212
II. Administracja centralna. Senat	212
III. Administracja terytorialna	213

§ 17. Królestwo Polskie (1815–1830).....	214
I. Rys historyczny	214
II. Monarcha.....	215
III. Namiestnik.....	216
IV. Rada Stanu (Zgromadzenie Ogółe i Rada Administracyjna)	216
V. Komisje rządowe.....	217
VI. Administracja terytorialna. Samorząd	218
VII. Sądownictwo administracyjne	219
§ 18. Królestwo Polskie. Zabór rosyjski (1831–1864–1914).....	219
I. Rys historyczny.....	219
II. Namiestnik. General-gubernator	220
III. Rada Administracyjna. Rada Stanu	221
IV. Komisje rządowe.....	222
V. Administracja terytorialna. Samorząd	222
VI. Sądownictwo administracyjne	223
§ 19. Wielkie Księstwo Poznańskie. Zabór pruski	224
I. Rys historyczny	224
II. Odrębności ustrojowe Wielkiego Księstwa Poznańskiego	224
III. Administracja terytorialna. Samorząd	225
§ 20. Zabór austriacki. Autonomia Galicji (od 1861 r.).....	228
I. Rys historyczny	228
II. Administracja autonomii i samorządu.....	229
III. Administracja rządowa.....	230
IV. Administracja szkolnictwa	231
§ 21. Myśl administracyjna.....	231
I. Księstwo Warszawskie (1807–1815).....	231
1. Struktura administracji. Samorząd	231
2. Kształcenie urzędników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	238
3. Zadania administracji.....	241
4. Sądownictwo administracyjne.....	243
5. Rola administracji w polityce gospodarczej państwa	243
II. Królestwo Polskie (1815–1862)	246
1. Struktura administracji. Samorząd	246
2. Kształcenie urzędników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	249
3. Zadania administracji.....	251
4. Sądownictwo administracyjne i kompetencyjne.....	252
5. Rola administracji w polityce gospodarczej państwa	253
III. Zabór austriacki (do 1861 r.). Wolne Miasto Kraków (1815–1846).....	257
1. Struktura administracji. Samorząd	257
2. Kształcenie urzędników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	259
IV. Ziemie polskie pod zaborami (1861/1862–1918).....	261
1. Czynniki rozwoju prawa administracyjnego.....	261
2. Definicje pojęć	263
3. System prawa administracyjnego	265
4. Struktura administracji.....	266
4.1. Pojęcie organu administracyjnego	266
4.2. Systemy: resortowy, terytorialny i mieszany	267
5. Samorząd.....	267

6. Kształcenie urzędników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	269
7. Sądownictwo administracyjne	272
8. Wpływy obce w okresie 1795–1918.....	273
8.1. Lata 1795–1861/1862.....	273
8.2. Lata 1861/1862–1918.....	278
Rozdział V. Współczesna administracja i myśl administracyjna od 1918 do 1939 r.	283
§ 22. Przeobrażenia stosunków ustrojowo-społeczno-gospodarczych.....	283
I. Stosunki ustrojowe	283
II. Stosunki społeczne	284
III. Stosunki gospodarcze.....	285
1. Kapitalizm monopolistyczny	285
2. Interwencjonizm państwowy	285
§ 23. Stare i nowe monarchie liberalno-demokratyczne	288
§ 24. Stare i nowe republiki liberalno-demokratyczne.....	289
I. Rys historyczny	289
II. Zmiany w starych republikach	289
III. Nowe republiki.....	290
1. Prezydent.....	290
2. Administracja centralna (rząd, premier, ministrowie)	291
3. Administracja terytorialna. Samorząd	293
4. Sądownictwo administracyjne	294
§ 25. Reżimy autorytarne.....	294
I. Rys historyczny	294
II. Głowa państwa (król, prezydent, premier, <i>caudillo</i>)	295
III. Administracja terytorialna. Samorząd	296
§ 26. Reżimy totalitarne	297
I. Rys historyczny	297
II. Totalitaryzm włoski i niemiecki. Faszyzm	299
III. Totalitaryzm bolszewicki. Stalinizm.....	301
§ 27. Myśl administracyjna.....	303
I. Francja	303
II. Niemcy i Austria	304
III. Wielka Brytania i USA.....	305
IV. Inne państwa.....	306
Rozdział VI. Administracja i myśl administracyjna Polski współczesnej (1918–1989)	308
§ 28. II Rzeczpospolita (1918–1939)	308
I. Rys historyczny	308
II. Terytorium	310
III. Kryteria podziału administracji	310
IV. Administracja centralna	311
1. Prezydent.....	311
2. Rada Ministrów.....	313
3. Ministrowie	314
V. Administracja ogólna (zespolona).....	315

1. Przed unifikacją (do 1928 r.).....	315
2. Po unifikacji.....	316
VI. Administracja specjalna (niezespółona)	317
VII. Samorząd	319
1. Przed unifikacją (do 1933 r.).....	319
1.1. Samorząd gminny	319
1.1.1. Samorząd gmin wiejskich.....	319
1.1.2. Samorząd gmin miejskich.....	320
1.2. Samorząd powiatowy	321
1.3. Samorząd wojewódzki.....	322
2. Po unifikacji.....	322
2.1. Zasady funkcjonowania.....	322
2.2. Samorząd gminny i powiatowy	323
2.3. Samorząd gospodarczy i zawodowy.....	323
VIII. Sądownictwo administracyjne	324
1. Najwyższy Trybunał Administracyjny (NTA)	324
1.1. Geneza	324
1.2. Organizacja	325
1.3. Właściwość	325
2. Sądownictwo administracyjne w byłym zaborze pruskim	326
3. Inne sądy administracyjne (Inwalidzki Sąd Administracyjny, Trybunał Ubezpieczeń Społecznych, Trybunał Kompetencyjny)	326
IX. Postępowanie administracyjne	327
X. Kontrola administracji.....	328
1. Rodzaje kontroli administracji publicznej	328
2. Najwyższa Izba Kontroli (NIK).....	328
XI. Funkcjonariusze administracji publicznej	329
§ 29. Litwa Środkowa (1920–1922).....	330
I. Rys historyczny	330
II. Administracja centralna	330
1. Naczelný Dowódca Wojsk Litwy Środkowej.....	330
2. Tymczasowa Komisja Rządząca (TKR)	331
III. Administracja terytorialna. Samorząd	331
§ 30. Wersalskie Wolne Miasto Gdańsk (1920–1939).....	333
I. Rys historyczny	333
II. Władza wykonawcza. Senat	333
III. Administracja terytorialna. Samorząd	334
IV. Urzędnicy.....	334
V. Prawa Polski w Wolnym Mieście	335
VI. Uprawnienia Ligi Narodów i jej Wysokiego Komisarza	336
Rozdział VII. II Wojna Światowa	337
§ 31. Ziemie polskie w czasie II wojny światowej.....	337
I. Administracja polska w okresie wojny obronnej	337
II. Administracja ziem polskich pod okupacją niemiecką	337
1. Ziemie wcielone do Rzeszy	337
2. Generalne Gubernatorstwo	338
III. Ziemie polskie pod okupacją radziecką.....	340

IV. Władze polskie na emigracji	341
V. Polskie Państwo Podziemne (PPP).....	342
§ 32. Polska Ludowa (1944–1952) oraz Polska Rzeczpospolita Ludowa (1952–1989).....	344
I. Polska Ludowa (1944–1952).....	344
1. Terytorium	344
2. Administracja centralna	344
2.1. Przejmowanie władzy przez komunistów (1944–1947)	344
2.2. Administracja centralna w latach 1947–1952 (między Małą a Dużą Konstytucją).....	345
2.2.1. Prezydent	345
2.2.2. Rada Państwa	346
2.2.3. Rada Ministrów. Ministrowie	346
3. Administracja terytorialna. Samorząd	347
3.1. Podział administracyjny państwa.....	347
3.2. Administracja terytorialna w latach 1944–1950.....	347
3.3. Reforma administracji terytorialnej z 1950 r.	348
4. Sądownictwo administracyjne	349
5. Kontrola administracji	349
5.1. Zasady ogólne.....	349
5.2. Kontrola państwowa. Biuro Kontroli (1944–1949). Najwyższa Izba Kontroli (1949–1952).....	350
II. Polska Rzeczpospolita Ludowa (1952–1989)	351
1. Administracja centralna	351
1.1. Rada Państwa.....	351
1.2. Rada Ministrów. Ministrowie. Urzędy centralne	351
2. Administracja terytorialna.....	353
2.1. Administracja terytorialna do reformy z lat 1972–1975.....	353
2.2. Administracja terytorialna od reformy z lat 1972–1975.....	354
3. Sądownictwo administracyjne	356
3.1. Naczelny Sąd Administracyjny (NSA).....	356
3.2. Sądy ubezpieczeń społecznych	357
3.3. Sądownictwo kompetencyjne.....	357
4. Kontrola administracji	357
4.1. Kontrola parlamentarna	357
4.2. Kontrola sądowa. Trybunał Konstytucyjny	358
4.3. Kontrola prokuratorska	358
4.4. Kontrola państwowa. Najwyższa Izba Kontroli (NIK)	359
4.5. Rzecznik Praw Obywatelskich.....	360
4.6. Kontrola wewnętrzna.....	361
§ 33. Myśl administracyjna.....	361
I. II Rzeczpospolita.....	361
1. Przedstawienie doktryny.....	361
1.1. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.....	361
1.2. Uniwersytet Warszawski	364
1.3. Uniwersytet Poznański	365
1.4. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie.....	365
1.5. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie	367
1.6. Katolicki Uniwersytet Lubelski	368

2. Teoria.....	368
II. Polska Ludowa i Polska Rzeczpospolita Ludowa (1944–1989).....	374
1. Przedstawienie doktryny.....	374
2. Teoria.....	379
Indeks rzeczowy.....	383

Podstawowa bibliografia

- A. Ajnenkiel*, Administracja w Polsce. Zarys historyczny, Warszawa 1977
- A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki*, Historia ustroju Polski (1764–1939), Warszawa 1969
- E. Angermann*, Robert von Mohl (1799–1875), Neuwied 1962
- J. G. Arntzen, B. B. Knudsen*, Political Life and Institutions in Norway, Oslo 1890
- P. Ashley* Zarząd Centralny i lokalny w Anglii, Francji, Prusiech i Stanach Zjednoczonych, Lwów 1910
- O. Balzer*, Historia ustroju Austrii w zarysie, Lwów 1899 r.
- J. Bardach* (red.), Historia państwa i prawa Polski, t. 1 – do połowy XV w., Warszawa 1973; t. 2 – od połowy XV w. do 1795 r., Warszawa 1971; t. 3 – od rozbiorów do uwłaszczenia, Warszawa 1981; t. 4 – od uwłaszczenia do odrodzenia państwa, Warszawa 1982, t. 5 – 1918–1939, cz. 1, Warszawa 1962, cz. 2, Warszawa 1968
- J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak*, Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 1993
- H. Bartos*, História da administração pública em Portugal nos séculos XII a XV, t. 1–11, Lizbona 1945–1954
- J. Baszkiewicz*, Powszechna historia ustrojów państwowych, Gdańsk 1998
- J. Beneyto Pérez*, Historia de la administración española e hispano-americana, Madrid 1958
- W. M. Bartel*, Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846, Kraków 1976
- J. Bieliński*, Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831), Warszawa 1911
- A. Błaś*, Studia z nauki prawa administracyjnego i nauki administracji, Wrocław 1998
- C. Bobińska*, Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic, Wrocław 1952
- J. Boć* (red.), Prawo administracyjne, Wrocław 2005
- W. Bojarski, J. Justyński, M. Kallas, R. Łaszewski*, Historia ustroju Polski na tle porównawczym, Toruń 1978
- A. Bosiacki*, Od naturalizmu do etatyzmu. Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939, Warszawa 2000
- F. Burdean*, Histoire de l'administration française, Paris 1997
- N. Chester*, The English Administrative System 1780–1870, Oxford 1981
- T. Chinciński*, Dominik Krysiński (1785–1853) na tle polskiej myśli liberalnej, Toruń 2001
- J. Chodorowski*, Adam Smith (1723–1790), Wrocław 1980
- P. Cichoń*, Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815, Kraków 2006
- Z. M. Czernilowski*, Wsieobszczaja istota gosudarstwa i prawa, Moskwa 1973
- W. Cwik, W. Mróz, A. Witkowski*, Administracja w systemie ustrojowym Polski do 1939 r., Przemyśl 1998
- W. Dawidowicz*, Prawo administracyjne, Warszawa 1987
- W. Dawidowicz*, Wstęp do nauk prawno-administracyjnych, Warszawa 1974
- W. Dawidowicz*, Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce, Warszawa 1970

- H. Detton*, L'Administration régionale et locale de la France, Paris 1960
- Deutsche Verwaltungsgeschichte, Bd. I: Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Stuttgart 1983
- A. Dębiński, W. Staszewski, M. Wójcik* (red.), Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2006
- J. Draus*, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni, Kraków 2007
- Die Habsburger Monarchie 1848–1918, Bd. II, Verwaltung und Rechtswesen, Wien 1975
- H. Finer*, The Theory and Practice of Modern Government, London 1932
- A. Gaca, K. Kamińska*, Powszechna historia ustroju państwa, cz. 1–2, Toruń 1995
- P. N. Galacza*, Istoria gosudarstva i prawa zarubieżnych stran, t. 1, Moskwa 1963, t. 2, Moskwa 1969
- A. Gella*, Wawrzyniec Surowiecki, Wrocław 1958
- E. N. Gladden*, A History of Public Administration, t. 102, London 1972
- C. Goos, H. Hansen*, Das Staatsrecht der Königreichs Dänemark, Tübingen 1913
- H. Goryszewski*, Geografia i działalność naukowa Antoniego Okolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem doktryny państwa prawnego i nauk administracyjnych w jego dorobku, Warszawa 1980 (maszynopis rozprawy doktorskiej)
- G. J. Gosses, W. Japikse*, Handboek tot staatkundige geschiedenis van Nederland, Den Haag 1947
- G. Górski*, Historia administracji, Warszawa 2002
- G. Górski, S. Salmonowicz*, Historia ustrojów państw, Warszawa 2001
- S. Grodziski*, Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848, Wrocław 1971
- S. Grodziski*, Porównawcza historia ustrojów państwowych, Kraków 1998
- M. Gromadzka-Grzegorzewska*, Narodziny polskich nauk administracyjnych, Warszawa 1985
- M. Grzybowska*, Decentralizacja i samorząd w II Rzeczypospolitej (aspekty ustrojowo-polityczne), Kraków 2003
- L. Guzicki, S. Żurawicki*, Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej do roku 1914, Warszawa 1969
- L. Guzicki, S. Żurawicki*, Polscy ekonomiści XIX i XX wieku, Warszawa 1984
- J. Hatschek*, Englisches Staatsrecht, t. 2, Verwaltung, Tübingen 1906
- H. Hattenhauer*, Geschichte des Beamtentums, Köln 1980
- R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel* (red.), System Prawa Administracyjnego, t. 1, Instytucje prawa administracyjnego, Warszawa 2010
- H. Heffer*, Die deutsche Selbstverwaltung im 19. Jahrhundert, Stuttgart 1969
- E. R. Huber*, Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Stuttgart 1967
- H. Izdebski*, Historia administracji, Warszawa 1996
- H. Izdebski*, Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego, Warszawa 1975
- H. Izdebski*, Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815–1830, Warszawa 1978
- P. W. Jackson*, Local Government, London 1976
- D. Janicka*, Ustrój administracji w nowożytnej Europie, Toruń 2002
- M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński*, Polskie prawo administracyjne – część ogólna, Warszawa 1956
- J. Jaworski*, Zarys powszechnej historii państwa i prawa, Warszawa 1963
- W. Juszkow*, Istorijsk gosudarstva i prawa SSSR, t. 1, Moskwa 1950
- M. Kallas*, Historia ustroju Polski, Warszawa 2005

- M. Kallas*, Historia ustroju Polski X–XX w., Warszawa 1996
- M. Kallas*, Konstytucja Księstwa Warszawskiego, jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczególnymi i praktyką, Toruń 1970
- M. Kallas*, Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim, Toruń 1975
- M. Kallas*, *A. Lityński*, Historia ustroju i prawa Polski Ludowej, Warszawa 2000
- K. Kamińska*, *G. Borecki*, Wybór źródeł do historii administracji, Toruń 1997
- G. Karolewicz*, Nauczyciele akademicki katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym. Biogramy, t. 2, Lublin 1994
- K. Kawka*, Policja w ujęciu historycznym i współczesnym, Wilno 1939
- J. Klabouch*, Die Gemeindegeldverwaltung in Österreich 1848–1918, Wien 1968
- F. L. Knemeyer*, Regierungs und Verwaltungsreformen in Deutschland zu Beginn 19. Jahrhundert, Köln–Berlin 1970
- W. Konopczyński*, Polscy pisarze polityczni XVIII wieku, Warszawa 1966
- F. Konieczny*, Dzieje administracji w Polsce w zarysie, Wilno 1924
- K. Korany*, Powszechna historia państwa i prawa, t. 1–4, Warszawa 1961–1967
- A. Korobowicz*, *W. Witkowski*, Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918), Kraków 1998
- K. Krasowski*, *B. Lesiński*, *K. Sikorska-Dzięgielewska*, *J. Walachowicz*, Powszechna historia państwa i prawa, Poznań 1993
- K. Krasowski*, *M. Krzymkowski*, *K. Sikorska-Dzięgielewska*, *J. Walachowicz*, Historia ustroju państwa, Poznań 1994
- A. Krasowski*, Teoria samorządu terytorialnego, Warszawa 1932
- M. Krzymkowski*, Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego, Poznań 2004
- T. Kulak*, *M. Pater*, *W. Wrzesiński* (red.), Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002, Wrocław 2002
- E. Kurdybacha*, Ideologia Frycza Modrzewskiego, Warszawa 1953
- S. Langrod*, Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce, Warszawa 1925
- Z. Leoński*, Nauka administracji, Warszawa 2004
- Z. Leoński*, Zarys prawa administracyjnego, Warszawa 2000
- P. Legendre*, Histoire de l'administration de 1750 à nos jours, Paris 1968
- W. Liebenam*, Beiträge zur Verwaltungsgeschichte des römischen Kaiserrechts, Jena 1886
- A. Lieck*, Justice and Police in England, London 1929
- A. Lityński*, O prawie i sądach początków Polski Ludowej, Białystok 1999
- E. Lipiński*, Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej, Warszawa 1956
- F. Longchamps de Brier*, Współczesne kierunki w nauce prawa administracyjnego na Zachodzie Europy, Wrocław 2001
- F. Longchamps*, Założenia nauki administracji, Wrocław 1991
- A. Lotz*, Geschichte des deutschen Beamtentums, Berlin 1905
- T. Maciejewski*, Historia administracji, Warszawa 2006
- T. Maciejewski*, Historia polskiej myśli administracyjnej do 1918 r., Warszawa 2008
- T. Maciejewski*, Historia powszechna ustroju i prawa, Warszawa 2011
- T. Maciejewski*, Historia ustroju i prawa sądowego Polski, Warszawa 2011
- H. Maier*, Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft), München 1980
- W. Maisel*, Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej, Warszawa 1976
- D. Malec*, Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922–1939 w świetle własnego orzecznictwa, Warszawa–Kraków 1999
- J. Malec*, Polska myśl administracyjna XVIII wieku, Kraków 1986, 2008
- J. Malec*, Studia z dziejów administracji nowożytnej, Kraków 2003